

Іменні композити у функції інтертекстуального містка в сучасному німецькомовному медіа-дискурсі

Роботу виконано на кафедрі німецької філології ВНУ ім. Лесі Українки

Досліджуються способи вираження інтертекстуальних зв'язків іменних композитів з іншими текстами. Аналізуються функції іменних композитів, утворених на основі прецедентних феноменів.

Ключові слова: іменний композит, медіа-текст, медіа-дискурс, інтертекстуальність, прецедентний феномен.

Рись Л. Ф. Именные композиты в функции интертекстуального мостика в современном немецко-язычном медиа-дискурсе. Исследуются способы выражения интертекстуальных связей именных композитов с другими текстами. Анализируются функции именных композитов, созданных на основе прецедентных феноменов.

Ключевые слова: именной композит, медиа-текст, медиа-дискурс, интертекстуальность, прецедентный феномен.

Rys L. Noun Compounds in the Function of Intertextual Bridge in the Modern German Media-Discourse.

The article reveals the ways of expression of the noun compounds' intertextual connections with the other texts. The functions of the noun compounds, which are based on the precedent phenomena, are analyzed.

Key words: noun compound, media-text, media-discourse, intertextuality, precedent phenomenon.

Постановка наукової проблеми та її значення. Розуміння мови як активної сили сприяло зростанню її дослідження у сфері медійного дискурсу, котрий виконує в сучасному суспільстві світобудівну функцію, творить сучасну картину світу [7, 3]. Сучасні медіалінгвістичні розвідки спрямовані на дослідження ментальних феноменів, картин світу, репрезентованих медіа-текстами, їхнього впливу на свідомість адресата, взаємозв'язку текстів з іншими публікаціями, їхньої залежності від соціальної ситуації в країні, ідеологічних переконань автора і т. ін.

Створення публіцистичних текстів відбувається як дискурсивний процес, спрямований на досягнення конкретної комунікативної мети на основі мовної реалізації дискурсивного змісту у медіа-текстах. Під медіа-текстом ми розуміємо певну медіа-комунікативну подію, одиницю медіа-дискурсу, котра, крім власне лінгвістичного аспекту, включає екстралінгвістичний (екстралінгвістичну реальність) та когнітивний (наявність пресупозиції) аспекти. Медіа-дискурс є сукупністю таких комунікативних подій, вербалізованою мовномисленневою діяльністю, яка має інституційний характер, здійснюється засобами масової інформації для впливу на адресата через смислову та оціночну інформацію і має усну, писемну та електронну форми.

В. І. Карасик визначає дискурс мас-медіа як принципово проєктивний тип дискурсу [4, 246], оскільки на його основі можуть бути реалізованими політичний, юридичний, спортивний, науковий і інші види дискурсу. Водночас медіа-дискурс широко застосовує електронні канали проходження інформації, тобто реалізується на базі інтернет-дискурсу. Відтак у кожному медіа-тексті можемо прослідкувати множинні сліди інших текстів та взаємозв'язки різних типів дискурсу. У зв'язку з цим особливою актуальності набуває дослідження реалізації категорії інтертекстуальності як однієї з важливих характеристик медіа-дискурсу.

Метою нашої статті є виявлення способів реалізації інтертекстуальних зв'язків медіа-текстів з іншими текстами/дискурсами на основі іменних композитів (ІК) сучасної німецької мови.

Об'єктом дослідження є іменні композити як номінативні, когнітивні та комунікативні одиниці сучасної німецької мови, вилучені шляхом вибірки з газетних та журнальних статей таких видань, як "Spiegel", "Focus", "Süddeutsche Zeitung", "Zeit" і ін. за 2000–2009 рр. Предметом дослідження слугують інтертекстуальні зв'язки іменних композитів з іншими текстами/дискурсами та прецедентними феноменами, котрі ми встановлюємо на основі методів лінгвокогнітивного аналізу іменних композитів та текстово-інтерпретаційного аналізу медіа-текстів як сфери реалізації їхнього актуального значення. Виявлення зв'язків ІК із прецедентними текстами дає нам змогу говорити про ІК як засоби реалізації категорії інтертекстуальності.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Інтертекстуальність розглядається дослідниками як механізм міжтекстових взаємодій, як “конотація у широкому сенсі, що тлумачиться як семантична асоціація, як додатковий елемент смислу мовної одиниці (тексту), його додаткові семантичні та стилістичні відтінки, котрі накладаються на його основний смисл та втілюють різноманітні експресивно-емоційно-оцінні обертони та стилістично марковане ставлення комуніканта до дійсності в процесі вербалізації” [8, 84].

Мовними засобами реалізації інтертекстуальності є різного роду алюзії, цитати, текстові ремінісценції, що функціонують у ролі інтертексту – “конкретної реалізації посилання на прецедентний текст у тексті-приймачі” [8, 83]. Реалізація інтертекстуальності залежить від загальнокультурної, міжтекстової компетенції читача, його здатності розпізнати інтертекст та встановити міжтекстовий зв'язок, що веде до породження нового смислу шляхом трансформації концепту прецедентного тексту та його інтеграції у структуру тексту-приймача. Кожний такий випадок текстового включення, за висловленням І. В. Арнольд, дає певний смисловий вибух – збільшення експресивності, підсилення виразності, що збільшує враження від прочитаного [1, 368].

“Сьогоднішній медіа-текст особливо зримо демонструє, що він генерує і є генерований синхронним і діахронним континуумом дискурсів, часткою яких він є” [6, 242]. Кожен медіа-текст коментує, аналізує, заперечує чи оцінює чийсь думки, якісь події, вступаючи у діалогічні відношення між текстами і всередині тексту. Адже, за М. М. Бахтініним, розуміння тексту можливе лише при співвіднесенні його з іншими текстами, і кожне слово (кожен знак) тексту виводить за його межі [2, 384]. Така здатність тексту зберігати пам'ять про свої попередні контексти була названа Ю. М. Лотманом пам'яттю тексту та розглядається ним як одна із основних його функцій поряд з інформаційною та творчою [5, 21].

Іменний композит може не лише виводити за межі окремого тексту як одиничної комунікативної події, а й за межі певної сукупності тематично співвіднесених текстів (певного дискурсу), відсилати до іншого дискурсу, слугувати його позначенням, умістивши у своїй структурі основні його положення. Таким чином ІК може встановлювати зв'язки між різними дискурсами, наприклад: *Wolfgang Schäuble droht angesichts der Doping-Diskussionen mit einem Rückzug der Bundesregierung von der Straßenrad-WM Ende Septemder in Stuttgart* (Spiegel.de, 20.07.2007). У цьому контексті простежується зв'язок між політичним та спортивним дискурсами, а саме між допінговими скандалами (*Doping-Diskussionen*) та їхніми можливими політичними наслідками для проведення наступного чемпіонату з велосипедного спорту.

Man täte Volkswagen jedoch Unrecht, würde man den neuen Familien-Sparwagen nur als hastige Reaktion auf die aktuelle Klima-Diskussion deuten (Focus.de, 14.02.07). Цей уривок із статті пов'язує випуск нової марки автомобіля з дискусіями про охорону навколишнього середовища (*Klima-Diskussion*), встановлює зв'язки між економічним та екологічним дискурсами.

Die CO2-Debatte und die Pläne der EU, das Limit für den CO2-Ausstoß von Autos verbindlich festzulegen, scheinen die deutschen Autobauer in Wallung zu bringen (Focus.de, 14.02.07). У цьому фрагменті медіа-тексту простежуємо зв'язок політичного та екологічного дискурсів, встановлюємо зв'язок між дискусіями політиків про норми викидів вуглекислого газу в атмосферу (*CO2-Debatte*) та реакцією на це німецьких виробників автомобілів. Уся стаття, у якій аналізується автомобільний ринок, є резонансом дискусій політиків щодо необхідності зменшити викиди вуглекислого газу на велику кількість статей, що презентують цю тематику екологічного дискурсу, вона намагається довести конкурентоздатність німецьких авто, виходячи із параметрів їхньої екологічної безпеки.

Медіа-текст часто виступає певним діалогом або й полілогом, репрезентуючи висловлювання різних авторів та виражаючи своє ставлення до них. У цьому разі ІК може використовуватися для позначення такого роду висловлювань чи їхньої оцінки. Так, у наступному фрагменті статті ІК *Neiddebatte* засуджує висловлювання критиків діяльності популярного археолога, називаючи їхню причину – заздрість: *Franck Goddio gilt als erfolgreichster Unterwasser-Archäologe der Welt – obwohl er nie Archäologie studiert hat. Kritiker werfen dem Franzosen vor, Wissenschaft durch bunte Show zu ersetzen. Eine Neiddebatte, meint der Frankfurter Althistoriker Manfred Clauss* (Spiegel.de, 26.06.2006).

Про спроможність ІК замішати собою цілий текст та вводити його в інший текст свідчить велика кількість ІК, що слугують позначенням певних висловлювань, текстів, диспутів, політичних дебатів і т. ін.: *Kopftuch-Äußerung, Bush-Witz, Unterschicht-Debatte, Islam-Debatte, Doping-Diskussion, Anti-Terror-Vorschlag* і ін. Такі ІК передають різного роду мовленнєву (дискурсивну) взаємодію (diskutieren,

debattieren, äußern, witzeln, vorschlagen), тобто є вербалізованою, категорійно переосмисленою формою акціонального фрейму. Ці ІК виступають посиланнями на окремі комунікативні події, дискурси, їх можна вважати вершиною в ієрархічній структурі макропропозицій, до яких було зведено основні пропозиції реферованого ними тексту/дискурсу. ІК у компресованій стислій формі передають суть дискурсу (зазвичай тему), активізують у свідомості адресата комплексні фреймові структури, що утворюють структуру концепту номінованого дискурсу, реалізують зв'язок із структурними та змістовими компонентами тексту-носія.

Інтертекстуальність може бути реалізованою через поліфонію дискурсів його персонажів та дискурсу самого автора, переплетення яких теж може знайти вираження у структурі ІК. Так, темою однієї зі статей "ZEIT" стало обговорення прес-конференції Ангели Меркель та стилю її правління взагалі, який і можна розглядати як певний особистий дискурс Ангели Меркель. Підтвердженням цього може слугувати той факт, що багато статей, особливо у "Süddeutsche Zeitung" вимагають від неї *Machtworte*, які можна розуміти як "вирішальні дії", "впливове втручання", яке все ж таки виражається словами (MachtWORT). Наявність багатьох цитат самої Ангели Меркель, колег, журналістів перегукується у тексті з цитатами видатного педагога Антона Макаренка та описом педагогічного дискурсу Марії Монтесорі. Це сприяє аналізу дискурсу основної постаті статті і приводить до висновку, який автор помістив у формі композитної номінації канцлера – *Die Montessori-Kanzlerin*, провівши паралель між канцлером та її політикою і мудрістю видатних педагогів. Таке порівняння впливає саме з інтертекстуальної взаємодії вдало підібраних автором цитат та сприяє формуванню позитивного ставлення до політики Ангели Меркель у читачів статті.

Іншим проявом категорії інтертекстуальності є звернення до прецедентних феноменів, які актуалізують у адресата певні структури знання міфологічного, культурного, літературного, історичного характеру, що входять до когнітивної бази лінгвокультурної спільноти як національні чи універсальні концепти. У період глобалізації суспільства через загальну доступність інформації, спільність інформаційного простору, поширення західної культури все більшого розповсюдження набувають універсальні прецедентні феномени, потужним джерелом яких виступає кінематографічна продукція, концептуально-мовний та виразовий потенціал якої широко застосовується в медійних матеріалах. Прецедентні імена з відомих кінофільмів у ролі складників іменних композитів актуалізують певні диференційні ознаки прецедентних особистостей чи апелюють до певних типізованих ситуацій з їх участю, що допомагає виявити нові властивості об'єкта номінації, надати висловлюванню нового смислу.

Так, наприклад, у статті з критикою політики міністра внутрішніх справ Німеччини Вольфганга Шойбле запропоновані ним антитерористичні заходи прирівнюються до перетворення держави у "країну 007": *Innenminister Schäuble propagiert den Aufbau eines 007-Staates* (Sueddeutsche.de, 08.07.2007). Перший компонент виділеного ІК апелює до прецедентної особистості легендарного агента Джеймса Бонда, а саме до його особливого статусу 007 – статусу агента, що має офіційний дозвіл на вбивство. Саме ця диференційна ознака актуалізується у статті, оскільки пропозиції міністра і полягають у тому, щоб, незважаючи на заборону смертної кари, карати на смерть підозрюваних у терористичній діяльності.

У заголовку статті *Bush bedauert Rambo-Rhetorik* (Focus.de, 14.01.05) перший складник композита *Rambo-Rhetorik* актуалізує такі диференційні ознаки голлівудського героя Рембо, як підвищена емоційність, нестриманість. Характеризуючи таким способом стиль висловлювання американського президента, автор статті наділяє його теж цими рисами через звернення до прецедентної особистості відомого американського бойовика.

У спортивному коментарі футбольного матчу жорстокі дії футболіста стосовно гравця з команди супротивника отримали назву *Rambo-Aktion* (Focus.de, 2006). У цьому випадку це прецедентне ім'я реалізує таку диференційну ознаку, як жорстокість. Контекст, в якому застосовується ІК з прецедентним іменем, виконує декодуючу функцію, допомагає виділити ті характеристики прецедентної особистості, які перегукуються з описаною ситуацією, від чого сприйняття описаної ситуації стає більш образним, набуває нових відтінків смислу.

Прецедентне ім'я у складі ІК може актуалізувати лише окремі ознаки, якими наділений багатоплановий концепт прецедентної особистості. Набір цих ознак, як правило, зберігається у свідомості людини як прототип певного концепту, що отримав свою вербальну форму за іменем яскравого літе-

ратурного, міфологічного чи кінематографічного персонажу або реальної історичної особистості. Інтерпретація композита з прецедентним іменем у своєму складі та встановлення міжтекстових зв'язків здійснюється під час актуалізації відношення подібності, що лежить в основі асоціативного фрейму, мовною реалізацією якого і виступає номінативна структура ІК з прецедентним знаком.

Інокли використане прецедентне ім'я може апелювати до зовнішніх атрибутів, усталеного зовнішнього образу прецедентної особи: *Anne Hathaway scheint für dieses Genre wie geschaffen, weil sie einen altmodischen Doris-Day-Charme versprüht, diese Mischung aus braver Erotik und harmlosem Witz...* (sueddeutsche.de, 06.10.2006); до характеристик її діяльності: *Trainer Ratomir Dujkovic glaubt gar an eine Herkules-Aufgabe* (Focus.de, 27.06.2006); до особливостей її поведінки: *Leider habe er [Gerhard Schröder] gleich wieder "sein King-Kong-Gehabe mit Generalston" an den Tag gelegt.* (Focus.de, 19.09.2005). В останньому випадку композит *King-Kong-Gehabe* реалізує асоціативні зв'язки між поведінкою особи, про яку йдеться в статті, та поведінкою відомого кіноперсонажа та функціонує як цитатна номінація, запозичена в одного з учасників подій. Застосування таких цитованих номінацій можна пояснити прагненням надати тексту більшої полемічності, дискусійності, іноді навіть скандальності, при цьому сам журналіст може дистанціюватися від цих висловів, підкреслюючи, що він лише передає чужі слова.

Не завжди використання імен відомих кіногероїв чи інших прецедентних особистостей має прецедентний характер. Так, у статті про відомого голлівудського режисера німецького походження Марка Форстера використовуються такі його дескрипції, як *Bond-Regisseur* та *007-Fan* (Spiegel.de, 20.06.2007), у яких перший складник композита виконує передусім свою референційну функцію (називає героя фільму Джеймса Бонда, агента 007), і ІК відповідно описують Форстера як режисера фільму про Джеймса Бонда та фана цього героя. Для розуміння значення цих композитів не потрібні знання характеристик прецедентного імені, достатньо знання про існування серії фільмів про агента 007. У такому випадку інтерпретація таких ІК не потребує звернення до змісту прецедентного феномену, перенесення його характеристик на особу чи явище, про які повідомляється у тексті, а отже і не йдеться про прецедентне застосування таких складників ІК.

Існують узуальні ІК, які походять від певних легенд, звичаїв, біблійних історій, літературних творів, наприклад: *Zankapfel (Erisapfel)*, *Herkulesarbeit*, *Krokodilstränen*, *Rattenfänger*, *Sündenbock*, *Friedenstaube*. Вони теж є мотивованими певними прецедентними текстами чи ситуаціями. Однак ці ІК функціонують у мові як сталі вирази, мовні штампи, вони набули певного фразеологічного значення і слугують регулярними вербальними формами для позначення певного концепту. Для їхнього розуміння читачеві не обов'язково проводити паралель із прецедентним текстом, про існування якого адресат може і не знати, однак розуміє значення ІК через частотність його вживання та сталість його фразеологізованого значення. Такого роду ІК сприяють більшій експресивності мовлення, однак не завжди спонукають адресата до встановлення інтертекстуальних зв'язків із прецедентними текстами.

Застосування у медіа-дискурсі прецедентних феноменів розглядаємо і як орієнтованість на певне коло читачів. Дослідники відзначають "парольність" прецедентних імен, котрі слугують знаками для ідентифікації "своїх" [3]. Якщо ІК утворений на основі універсального прецедентного феномену, інтерпретувати його зможе широке коло читачів, наприклад: ІК *Henne-Ei-Dilemma* (Spiegel.de, 10.01.2009) походить від усім відомого виразу "Was war zuerst da: die Henne oder das Ei?". Тоді як ІК *"Der Preis ist heiß" – Moderator* (Spiegel.de, 10.01.2009) є зрозумілим лише німецькій аудиторії, оскільки перший складник, виражений реченням, є назвою телешоу, яке транслювалося на каналі RTL у 1989–1997 рр. Зазначимо, що застосування першого складника, який ми розглядаємо як прецедентне висловлювання, у цьому випадку є денотативним, оскільки йдеться про ведучого названого шоу, однак зустрічаємо і конотативне застосування цього висловлювання у незмінній та модифікованій формі, наприклад: *Der Mais-Preis ist heiß* (Kleinezeitung.at, 19.04.2008).

Найменування із прецедентними знаками слугують і засобами емоційно-експресивного впливу на аудиторію. Вони можуть виступати у функції порівняння, епітета, гіперболи, метафори, реалізують у дискурсі свої емотивно-оцінні, експресивні та стилістичні конотації, втілюють у життя певний образ описаного об'єкта, роблять його (не)привабливим для сприймача: *Zu offen wird sich hier in bester Münchhausen-Manier selbst von eigener Größe in die Tasche geheuchelt* (Spiegel.de, 20.08.2007).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз показав, що ІК чи його складники можуть викликати у пам'яті комунікантів основний концепт прецедентного тексту чи висловлювання, апелювати до структури знання про прецедентну особистість, виступати в ролі маркера інтертексту, певної макропропозиційної структури, яка є підґрунтям для інтертекстуальних взаємодій, результатом яких є генерація нового смислу медіа-тексту, а також формування його експресивно-оцінної орієнтованості.

Література

1. Арнольд И. В. Поэтика интертекстуальности // Семантика. Стилистика. Интертекстуальность : сб. ст. / С.-Петербург. гос. ун-т / П. Е. Бухаркин (науч. ред.). – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 1999. – С. 363–371.
2. Бахтин М. М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках : Опыт философского анализа // <http://www.infolib.info/philol/bahin/probltext.html>
3. Ворожцова О. А. Прецедентные имена в российской и американской печати // Известия Урал. гос. ун-та. – 2006. – № 45. – С. 222–229 // [http://proceedings.usu.ru/?base=mag/0045\(03_20-2006\) &xsl=showArticle.xslt&id=a25&doc=./content.jsp](http://proceedings.usu.ru/?base=mag/0045(03_20-2006) &xsl=showArticle.xslt&id=a25&doc=./content.jsp)
4. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / Владимир Ильич Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
5. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история / Юрий Михайлович Лотман. – М. : Языки рус. культуры, 1996. – 464 с.
6. Потятиник У. О. Феномен прецедентності в арсеналі мовної гри (на матеріалі англословних медійних текстів) / У. О. Потятиник // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки : сер. “Філологічні науки”. – 2007. – № 4. – С. 241–244.
7. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного простору (методологічний, прагматико-семантичний і жанрово-лінгвістичний аспекти : на матеріалі політичного різновиду українського масовоінформаційного дискурсу) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.08 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка / К. С. Серажим. – К., 2003. – 23 с.
8. Чорновол-Ткаченко Р. С. Теорія інтертекстуальності : цілі, завдання методи / Р. С. Чорновол-Ткаченко // Вісн. Сумськ. держ. ун-ту : сер. “Філологічні науки”. – 2006. – № 11 (95). – Т. II. – С. 82–87.

Джерела ілюстративного матеріалу

9. focus.de – Focus online // <http://www.focus.de>
10. kleinezeitung.at – Kleine Zeitung // <http://www.kleinezeitung.at>
11. spiegel.de – Spiegel online // <http://www.spiegel.de>
12. sueddeutsche.de – Süddeutsche Zeitung // доступу: <http://www.sueddeutsche.de>
13. zeit.de – Zeit online // <http://www.zeit.de>

Статтю подано до редколегії
03.03.2009 р.